

Робота з виявлення та встановлення найбільш раціональних договірних зв'язків, опрацювання правових методів впливу на недобросовісних конкурентів покладена на юрисконсульта. Договір має не лише відповідати закону. Важливо, щоб керівник підприємства міг використати його як ефективний важіль для поліпшення показників роботи підприємства. Тому юрисконсульт здійснює організаційну роботу з проведення договірної кампанії у взаємодії зі службами й керівниками відділів постачання, збуту, фінансів, економіки підприємства.

При укладанні, виконанні договорів їх сторонам слід дотримуватись принципу справедливого партнерства, не допускати обмеження прав та інтересів контрагента. Встановлювані в договорах права й обов'язки повинні відповідати чинному законодавству, забезпечувати поєднання інтересів сторін і не суперечити інтересам держави.

Ефективна договірна робота на підприємстві може здійснюватись лише при чіткій організації. Саме створення Положення про договірну роботу на підприємстві дає можливість організувати, контролювати процес підготовки, узгодження, реєстрації й підписання договорів з іншими підприємствами, установами, організаціями.

Усі інші проблеми, пов'язані з дослідженням ролі юридичного відділу при здійсненні договірної роботи на підприємстві, її особливостей і специфіки, а також інші проблеми, пов'язані з процесом реалізації юридичним відділом договірної роботи, виходять за межі цієї статті й становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

Література

1. Конституція України [Текст]: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30 - С. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року

[Текст] // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - С. 356.

3. Господарський кодекс України [Текст]: Закон України від 16.01.2003 р. № 436 - IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18. - С. 144.

4. Шор Л.М. Организация юридической службы на предприятиях и в совнархозах. - М., 1964. - 118 с.

5. Куліш А.М. Окремі питання укладання господарських договорів суб'єктами господарювання. // Правовий вісник Української академії банківської справи // 2010. - № 1 - С. 65-67.

6. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова КМУ від 26 листопада 2008 р. № 1040. // Офіційний вісник України. - 2008. - № 93. - С. 3068.

7. Домбровський С.Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємства: навчальний посібник / С.Ф. Домбровський. - Х.: Консум, 2005. - 396 с.

8. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях: Навчальний посібник / Р.П. Бойчук, Д.В. Задихайло, В.М. Пашков. - Харків: Видавництво «ФІНІ», 2010. - 384 с.

9. Горевий В., Кононенко О.. Участь юридичної служби суб'єктів господарювання в організації та веденні договірної роботи (практичний аспект) // Підприємство, господарство і право // - 2009. - № 10. - С. 168-170.

10. Організація ефективної договірної роботи як засіб уникнення дебіторсько-кредиторської заборгованості. - Кременчук, 2012. - 28 с.

Журавель А.В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 09.03.2014

УДК 340.12

ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Абдалказим М. А.

У статті досліджуються питання впливу міжнародного права на національне конституційне право держав, що детермінують його міжнародний вимір у контексті тенденції інтернаціоналізації конституційного правопорядку.

Ключові слова: національне конституційне право, міжнародне публічне право, космополітичне право, інтернаціоналізація конституційного права держави.

В статье исследуются вопросы влияния международного права на национальное конституционное право государств, детерминирующих его международное измерение в контексте тенденции интернационализации конституционного правопорядка.

Ключевые слова: национальное конституционное право, международное публичное право, космополитическое право, интернационализация конституционного права государства.

This paper investigates the impact of international law on domestic constitutional law states that determine its international dimension in the context of trends in the

internationalization of constitutional law.

Keywords: national constitutional law, public international law, cosmopolitan right, the internationalization of constitutional law of the state.

У процесі вивчення актуальних проблем взаємодії національного конституційного права держави з міжнародним правом об'єктивується й актуалізується проблематика вивчення ролі та значення національного конституційного права в цьому процесі. Виступаючи абсолютним продуктом державної нормо- і законотворчості, національне конституційне право регулює найважливіші суспільні відносини, що виникають між державою, соціумом та особистістю.

Але в умовах могутніх глобалізаційних та інтеграційних процесів, інституціоналізації правової глобалізації національне конституційне право, безумовно, відчуває вплив як міжнародної правової системи, так і загального міжнародного права, особливо міжнародного публічного права, яке фактично детермінує його розвиток шляхом розробки відповідних нормативних алгоритмів, що демонструють феномен інтернаціоналізації конституційного

права держав і конституціоналізації міжнародного права й міжнародного правопорядку.

Вказана проблематика є не тільки актуальною, а й дуже складною як в теоретичному, так і в прагматичному аспектах, бо міжнародна спільнота та її держави-члени часто-густо стикаються з нею, по-перше, як у процесі формування своєї міжнародно-правової позиції з питань, що є об'єктом міжнародно-правового регулювання й одночасно виступають об'єктами національного конституційно-правового регулювання (тобто є одночасно об'єктами національного конституційного права та міжнародного публічного права); по-друге, так і в процесі повсякденної реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань усередині держави через національне конституційне право; по-третє, так і в процесі прогностичного розвитку сучасного національного конституційного права, пошуку шляхів його вдосконалення й гарантування виконання його норм у контексті реалізації загальновищезначених принципів і норм міжнародного публічного права.

Тому, метою цієї статті є визначення міжнародного виміру конституційного права держави.

Враховуючи те, що національне конституційне право виступає як єдина комплексна, системна, профільна поліпредметна та поліоб'єктна галузь національного права, вплив на неї глобалізації, що здійснюється за допомогою норм і принципів міжнародного публічного права, є досить складним, багатостороннім процесом. Він зачіпає всі сфери людського буття, а в деякі з них вносить докорінні зміни, що ставить перед сучасними вченими широкий спектр не тільки поки ще невирішених завдань, проблем і питань, а й шляхів і способів їх вирішення. Особливу увагу при цьому слід звертати на нормативну складову світових глобалізаційних процесів, що детермінують появу правової глобалізації. Отже, йдеться про вироблення певної парадигми взаємних відносин і взаємодії національного конституційного права та міжнародного права, що в підсумку зумовлюють створення вказаної глобальної тенденції інтернаціоналізації національного конституційного права.

В останні десятиліття в юридичній літературі з'явилася велика кількість робіт, автори яких віддали перевагу вивченню правових аспектів глобалізації. До них можна віднести дослідження Г. Арутюняна, М. Баймуратова, І. Бачило, В. Богатирьова, О. Борискіна, Ю. Волошина, І. Добриніна, О. Звонарьової, А. Кабалкіна, В. Карташкіна, Є. Кочетова, І. Лукашука, О. Лук'янової, Б. Макогона, Б. Манова, К. Стрельникова, Ю. Тихомирова, О. Тіунова, А. Хабібулліна та ін. Однак серйозних монографічних досліджень правових аспектів світових глобалізаційних процесів на сьогодні не так багато. Тому слід звернути увагу на фрагментарні дослідження вказаної проблематики в працях вчених, які займаються дослідженням проблем теорії держави і права, конституційного та міжнародного права, забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Дослідження міжнародного потенціалу національного конституційного права України стосується великого кола проблем, основні з яких зачіпають як саме конституційне право, так і систему його джерел.

Звідси системний аналіз конституційного права України на предмет його «міжнародності» показує органічний зв'язок цього феномена з певними нормами Конституції України 1996 року в контексті:

а) визначення, закріплення й легалізації міжнародно-правової позиції України в міжнародному співтоваристві держав;

б) закріплення основних принципів здійснення зовнішньополітичної програми Української держави;

в) місця, ролі й значення міжнародних договорів у системі національного законодавства України;

г) ролі органів публічної влади України у сфері здійснення зовнішньополітичних повноважень;

д) міжнародного значення самої Конституції України 1996 року;

е) готовності Конституції України в умовах правової глобалізації взяти на себе врегулювання взаємовідносин України з міжнародними організаціями й міждержавними інтеграційними об'єднаннями, що мають наднаціональні органи управління (Європейський Союз).

Для того, щоб обґрунтувати наведені положення, варто розглянути юридичні властивості Конституції України як основного джерела конституційного права держави й спробувати виділити міжнародний елемент у цих властивостях.

Під юридичними властивостями Конституції професор М.В. Баглай пропонує розуміти сукупність її юридичних характеристик, що відображають особливості прийняття Основного Закону, його побудови, механізм реалізації й правової охорони, а також його визначальне місце в правовій системі країни [1]. Так, автор акцентує увагу на основних параметральних характеристиках конституції, що зачіпають її структуру, установчий характер, становище в системі джерел конституційного права держави, статичні, статутарні й функціональні аспекти її реалізації й охорони за допомогою конституційних норм і інститутів.

Зважаючи на такий підхід, до юридичних властивостей Конституції держави належать: верховенство Конституції, її пряма дія, визнання Конституції базою поточної законодавства, особлива правова охорона Конституції, особливий порядок її зміни й перегляду, стабільність Конституції.

У широкому розумінні верховенство Конституції вказує на пануюче (верховне) становище її норм у всій національній системі права, характеризує її вищу юридичну чинність, пряму дію й застосовність без будь-яких вилучень на всій території держави. Верховенство Конституції України означає також, що прийняті в ній закони й інші правові акти не повинні їй суперечити. У разі такої суперечності ці акти вважаються неконституційними, тобто недійсними. Верховенство Конституції забезпечується єдністю державної влади й державною (територіальною й організаційною) цілісністю України.

У контексті досліджуваного нами міжнародного аспекту інтерес становить стаття 1 Конституції України, яка закріплює, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [2]. В аналізованому нами ракурсі до зовнішньополітичних аспектів належить проголошення України суверенною і незалежною державою. Це положення знаходить своє розширювальне тлумачення в статті 2 Конституції України, що закріплює: а) суверенітет України поширюється на всю її територію; б) Україна є унітарною державою; в) територія України в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканою.

Особливий характер статей 1, 2 Конституції України полягає в тім, що вони містяться в її Розділі I «Загальні основи», що регулює конституційний лад держави. У цьому розділі Конституції знаходять своє закріплення: а) конституційно-правовий статус міжнародних договорів як джерела національного конституційного права й частини національного законодавства України (ст. 9); б) найваж-

ливша функція держави й справа всього Українського народу - захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки (ч. 1 ст. 17); в) роль Збройних Сил України як суб'єкта оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності (ч. 2 ст. 17); г) мета зовнішньополітичної діяльності України, що спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного й взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Щодо останнього положення, слід зазначити, що, незважаючи на бланкетний порядок закріплення в Конституції загально визнаних принципів і норм міжнародного права, вони визначають зовнішньополітичну діяльність України, яка здійснюється на їх основі та в їх виконання, що фактично робить ці принципи й норми принципами й нормами конституційного права України відповідно до частини 1 статті 9 Конституції України. На цій проблематиці ми зупинимось нижче, коли аналізуватимемо конституційно-правовий статус міжнародних договорів України.

Стабільність Конституції - це незмінність основних положень Конституції за соціально-політичних умов суспільства, що не змінюються. Варто розуміти, що стабільність Конституції є однією з головних умов збереження й стабільності конституційного ладу, стійкості всієї системи й організації державної влади, її передбачуваності, а також стійкості всієї правової системи, включаючи, насамперед, конституційне право. Стабільність Конституції визначається соціально-політичними й економічними факторами (стабільністю регульованих Конституцією відносин, стабільністю політичної й соціальної ситуації та ін.), а також забезпечується дією спеціальних юридичних механізмів, зокрема існуючим порядком зміни й перегляду Конституції. Залежно від того, який порядок зміни й перегляду Основного Закону, всі конституції поділяються на дві групи: 1) гнучкі, порядок зміни яких аналогічний звичайним законам; 2) жорсткі, порядок зміни яких суттєво ускладнений у порівнянні зі звичайними законами. До числа жорстких конституцій належить і Конституція України (див. ст.ст. 154-159 Конституції України). Звідси всі наведені положення, що стосуються зовнішньополітичного наповнення Конституції, їх конституційно-правового забезпечення й супроводу, - мають стійку тенденцію до збереження.

Ще однією юридичною характеристикою Конституції України виступає її властивість бути базою для розвитку поточного законодавства. Під такою властивістю розуміють здатність Конституції справляти властивими їй способами вплив на формування системи законодавства, розвиток національної правової системи. І це не просто теоретичні висновки - значення Конституції для розвитку національного законодавства дуже велике й багатозначне. У досліджуваному нами аспекті саме Конституція: а) визначає головні цілі правового регулювання, включаючи формування зовнішньополітичної позиції держави, указує на ті відносини, що потребують регламентації, включаючи законодавчу регламентацію міжнародних договорів як джерел національного конституційного права й частини національного законодавства; б) Конституція встановлює правотворчу компетенцію органів державної влади України у сфері зовнішніх зносин; в) визначає офіційно визнану класифікацію нормативних актів і їх ієрархію, зокрема й міжнародних договорів, які

виступають як джерела національного конституційного права, та ін.

Важливою властивістю Конституції України виступає пряма (безпосередня) дія її норм (ч. 3 ст. 8 Конституції України). Ця властивість розуміється як:

а) можливість і здатність конституційних норм справляти без відносних актів, що їх конкретизують, безпосередній регулюючий вплив на всіх, кому ці норми адресовані;

б) можливість громадян вимагати захисту (забезпечення) своїх прав, посилаючись тільки на конституційні положення.

Пряма дія Конституції, передбачена в частині 3 статті 8 Конституції України, означає, що вона діє на всій території країни й в ординарному режимі не вимагає додаткових роз'яснень свого змісту. Її положення обов'язкові для всіх без винятку органів, посадових осіб і громадян. Відсутність актів, що конкретизують Конституцію України, означає не стільки неможливість застосування її положень, скільки фактично вказує на своєрідність їх застосування, пов'язаного з використанням специфічних правових засобів (крім того, прийняття судом рішення на основі загального положення Конституції, якщо це необхідно для забезпечення прав і свобод громадян, гарантується самою Конституцією України).

На думку вітчизняного дослідника Б.С. Кінаша, конституційні норми регламентують принципівий напрям правової політики суб'єктів публічної влади - застосування Конституції як акта прямої дії [3]. Цей самий автор відзначає, що якщо в конституційно-правовій доктрині в недалекому минулому було встановлено, що норми Конституції реалізуються лише остільки, оскільки вони конкретизовані й деталізовані в галузевому законодавстві, то сучасний підхід, зафіксований у тексті Конституції, говорить про зворотне. У функції Конституції не входить детальне регламентування й врегулювання суспільних відносин, адже вона становить собою розроблену загальну модель організації держави й взаємодії її структур, визначає правовий статус особистості в державі тощо. Разом з тим, таке бачення не відповідає сучасним потребам формування правової держави з характерним для неї режимом конституційності й не відповідає практиці застосування чинної Конституції.

Конституція України діє з моменту офіційного запровадження її в дію [4]. І саме з цього моменту її політико-правові положення є обов'язковими для всіх суб'єктів конституційно-правових відносин. Це досягається тим, що:

а) дія її норм поширюється на всю територію держави, юридичних і фізичних осіб, які перебувають на ній, а також на її громадян, які перебувають за кордоном. У цьому виявляється статична сторона поняття дії Конституції;

б) упровадження її норм у площину суспільних відносин має динамічну сторону;

в) її норми починають діяти в соціальній практиці.

Останнє положення пояснюється тим, що Конституція виступає результатом свідомої діяльності людей, і в цьому виявляється її суб'єктивність. Але вона одночасно носить і об'єктивний характер, бо в ідеалі покликана служити формою законодавчого закріплення пізнаних і освоєних суспільством закономірностей соціально-історичного розвитку.

Отже, перекладаючи мовою права вимоги об'єктивних законів, Конституція визначає правила поведінки для всіх суб'єктів права, надаючи їм суб'єктивні права

й визнаючи їхні юридичні обов'язки, забезпечує максимально можливу, на кожному конкретному історичному етапі розвитку, свободу громадян, їх асоціацій і суспільства загалом. Відбувається подолання розбіжностей між Конституцією та суспільною практикою, адекватне відображення в Основному Законі об'єктивних потреб суспільного розвитку і юридичне оформлення механізму саморегуляції суспільства, що є важливою умовою зміцнення конституційного ладу, відновлення й розвитку демократичного потенціалу публічно-владних інститутів держави.

Навпаки, існування контроверз, розбіжностей, соціального протистояння й конфліктогенності в конституційно-правовому регулюванні, відсутність ефективної системи захисту людини та її прав від сваволі держави, її органів і посадових осіб призводить до розчарування в самій ідеї демократії, створює ґрунт для відмовлення від демократичних інститутів і установ, деструктивні ситуації в суспільстві.

Тому акцентування на статичному й динамічному аспектах сили Конституції України 1996 року як Основного Закону має не тільки онтологічні, гносеологічні й методологічні, але і юридичні підстави. Так, для позначення відповідних процесів і інтеграції конституційної моделі суспільних відносин у соціальну практику в Конституції України використовуються терміни - «набуває чинності», «діяльність», «пряма дія», «установлена Конституцією процедура», «дотримання конституційної процедури», «передбачені, визначені Конституцією», «вирішувати питання... у рамках Конституції», «здійснює відповідно до Конституції», «у своїй діяльності керуються Конституцією». Так, у статті 160 установлено, що «Конституція України набуває чинності з дня її прийняття», - отут йдеться про статичний аспект розглянутої проблеми. Набуття чинності є початковим моментом чинності Основного Закону.

Динамічний аспект дії Конституції фокусується в Основному Законі поняттям «пряма дія» (ч. 3 ст. 8 Конституції України). Одночасно в Конституції вказується на змістовну характеристику прямої дії її норм. Цьому передують те, що в згаданій статті закріплюється, що Конституція має вищу юридичну чинність, а отже, - силу й обов'язковість (ч. 2 ст. 8).

Так, будь-яка конституційна норма, незалежно від займаного в системі Основного Закону структурного місця, виконуваних функцій і цілей, є чинною прямо правовою нормою. Конституція є таким елементом законодавства, що прямо функціонально впливає на суспільні відносини, «пов'язує», «зчіплює» державу та її органи, однозначно, позитивно й пріоритетно закріплює права й свободи людини та громадянина як суб'єктивні права, виразно й однозначно покладає на державу юридичні обов'язки їх судового захисту. Саме в цьому полягає зміст прямої дії конституційних норм і виявляється динамічний аспект норм Основного Закону - інакше кажучи, власне дія конституційних норм (їх реалізація ззовні, у соціумі, щодо суб'єктів права) означає регулюючий вплив Конституції на суспільні відносини. Він може справлятися як безпосередньо - з використанням тільки конституційних засобів, а також разом з використанням інших правових норм, що найчастіше визначають процедуру впровадження норм Основного Закону, так і побічно, опосередковано - після попередньої деталізації й конкретизації конституційно-правових норм в інших законодавчих актах.

В аспекті зовнішньополітичного (міжнародного) на-

повнення Конституції України, що нас цікавить, пряма дія її норм має важливе значення для:

а) вироблення, формування, легалізації й реалізації принципів зовнішньої політики держави та дії її міжнародних договорів після використання механізму імплементації їхніх норм у національне законодавство України;

б) закріплення загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права як основи формування, побудови й здійснення зовнішньополітичної діяльності України;

в) системне тлумачення статті 18 Конституції України доводить до висновку про те, що зазначені в ній загальноновизнані принципи й норми міжнародного права входять у національний нормативний масив і в перелік принципів національного права.

Варто зазначити, що пряма дія норм Конституції України відкриває не тільки можливість стикання, «спілкування» і взаємодії національного конституційного права з міжнародним правом, а й веде до виникнення більш складних форм їх взаємодії, включаючи створення системних комплексів колабораційного характеру, що забезпечують взаємний вплив цих двох відносно самостійних нормативних систем одна на одну.

Слід відмітити, що для забезпечення прямої дії Конституції важливе значення має позиція Верховного Суду України з цього питання. Він став першим з органів державної влади, що виразив своє розуміння прямої дії Конституції України. У своїй Постанові «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 року № 9 Пленум Верховного Суду України перелічив випадки безпосереднього застосування судами конституційних норм, зокрема:

- коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідності додаткової регламентації її положень законом;

- коли закон, що діяв до набуття чинності Конституцією чи прийнятий після цього, суперечить їй;

- коли правовідносини, розглянуті судом, законом України не врегульовані, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою, суперечить Конституції України;

- коли укази Президента України, що внаслідок їхнього нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України [5].

Уявляється, що наведені положення мають суттєве значення й для проблематики, яку ми досліджуємо, що може стосуватися актуальних питань невиконання чи неналежного виконання Україною міжнародних договорів, особливо у сфері захисту прав і свобод людини й громадянина, територіальних суперечок, належного використання об'єктів власності Українського народу й т.д.

Правова охорона Конституції України сьогодні, як ніколи, є актуальною проблемою. Її актуальність підтверджується неослабною увагою й інтересом, що виникають не тільки в правознавців і політиків, а й у широких соціальних верств до питань, пов'язаних зі змінами, уточненнями й доповненнями, що вносяться до неї. Проблеми якості Конституції України, відповідності її статей установчій волі народу й основним тенденціям розвитку суспільства, реальності гарантій усіх конституційних положень, охорони конституційного ладу і його захистів - перебувають у центрі уваги найширших верств населення. Цей інтерес підтверджується й дискусіями з приводу допустимості подальшого внесення змін до Конституції України 1996 року, а то й прийняття нового Основного Закону, зокрема й з активізацією участі

України в загальноєвропейському міждержавному інтеграційному співробітництві.

Необхідно помітити, що на формування індексу «міжнародності» Конституції України й всього конституційного права впливають основні тенденції в розвитку конституційного права, що спостерігаються на рубежі ХХ-ХХІ століть, які актуалізують певні процеси глобалізації конституційного права, а отже, і питання ролі й значення національної конституції, національного конституціоналізму, і одночасно підсилюють взаємодію національного конституційного права із загальним міжнародним правом.

На думку групи дослідників-конституціоналістів, яких очолює Б.О. Страшун, ці тенденції в контексті світової конституційної історії, що почалася наприкінці ХVІІІ століття, носять чіткий характер у своєму прояві й можуть дійсно характеризувати розвиток конституційно-правового регулювання суспільних відносин. Вони, насамперед, мають онтологічний характер, бо стосуються змісту юридичних конституцій - основних законів, офіційно визнаних такими; і джерелознавчий характер - бо належать до змісту інших джерел конституційного права, що конкретизують, розвивають і доповнюють конституції або замінюють їх. Тенденції ці взаємозалежні, певною мірою взаємообумовлені (у будь-кому разі породжені об'єктивними умовами розвитку суспільства), але водночас мають достатній ступінь відособленості, що дозволяє аналізувати їх окремо [6].

Першою такою тенденцією є тенденція соціалізації конституцій і конституційного права взагалі. На відміну від перших конституційних актів ХVІІІ століття, що регулювали переважно політичну сферу, нинішні конституційні акти держав, у результаті посилення на міжнародній арені соціально-класових конфліктів, стали в тій чи іншій формі регулювати основи всього суспільного ладу, включаючи його політичну, економічну, соціальну й духовно-культурну підсистему, зобов'язуючи державу здійснювати в цих сферах політику, що сприяє створенню й зміцненню суспільно прийнятого балансу соціальних інтересів. При цьому кадастр конституційних прав і свобод розширюється й поповнюється соціально-економічними й соціально-культурними правами та свободами (те саме стосується й обов'язків), суб'єктами яких переважно стають «працюючі», а точніше кажучи, працівники найманої праці. Появляються й конституційні права і свободи підприємців, роботодавців. Першою тенденцією, в якій тенденція соціалізації одержала дуже помітне вираження, стала Політична конституція Мексиканських Сполучених Штатів від 5 лютого 1917 року [7], прийнята як підсумок перемоги в цій країні демократичної революції, що тривала декілька років.

Поява на міжнародній арені в другій половині ХХ століття ООН і її активна діяльність із захисту соціальних прав шляхом прийняття цілої низки міжнародних конвенцій, основною з яких є Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 року [8], пов'язали держав-учасниць цілою низкою міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері, підсиливши, таким чином, і соціальний зміст конституцій, і одночасно роль і значення міжнародного права в підвищенні ефективності конституційно-правового регулювання. Крім того, міжнародне право, запозичивши соціальні права з національних конституцій, трансформувало їх в об'єкт міжнародно-правового регулювання, заклавши й нову систему координат у міждержавному співробітництві, і

систему взаємодії національного конституційного права з правом міжнародним.

Інша тенденція розвитку національного конституційного права - його демократизація. Ця тенденція в історичному дискурсі цілком виявилася вже в ХІХ столітті. Найбільш яскраве своє вираження вона одержала в поступовому переході від цензового виборчого права до загального й рівного, що завершився вже в середині ХХ століття. Будучи результатом політичної, і насамперед класової, боротьби, під час якої правлячі сили усвідомлювали необхідність демократичних реформ, що дозволили в багатьох випадках уникнути громадянських воєн, - сьогодні виборче право й виборчі практики, об'єднані у виборчий процес, покликаний забезпечити легітимне й періодичне відновлення виборчих інститутів влади, перетворилися на обов'язковий атрибут демократичної державності й найважливіший об'єкт державно-правового регулювання. Крім того, в умовах демократизації суспільного й державного життя конституційне право перманентно освоює нові демократичні інститути, установлюючи їх регламентацію й здійснюючи їх регулювання. Як приклад, можна назвати процеси конституційно-правового забезпечення та супроводу адміністративної й конституційної юстиції, інституту омбудсменів (парламентських уповноважених по цивільних правах), процеси розвитку місцевого самоврядування й заміни адміністративної опіки над ним адміністративним наглядом і т.д.

Зазначена тенденція в розвитку національного конституційного права має суттєву міжнародно-правову основу. Найважливішим об'єктом міжнародно-правового регулювання стало виборче право й виборче законодавство. З огляду на їх особливе значення для формування й функціонування сучасної демократичної державності в рамках міжнародного співтовариства, регіональних міжнародних міжурядових організацій (далі: ММУО), розроблена ціла низка документів, що одержали найменування міжнародних виборчих стандартів [9], які пов'язують держави, що їх прийняли, міжнародно-правовими зобов'язаннями в цій найважливішій сфері конституційного будівництва, що раніше була абсолютною сферою державного регулювання.

В останню чверть ХХ століття об'єктом міжнародно-правового регулювання стає місцеве самоврядування. Процеси інтернаціоналізації цього раніше суто державного інституту були активізовані й об'єктивовані процесами міждержавної інтеграційної взаємодії, що відбувалися в Європі. 1985 року в рамках Ради Європи (далі: РЄ) - найбільшої регіональної ММУО, що поєднує на сьогодні 47 держав Європи [10], була підписана Європейська хартія місцевого самоврядування [11], що містить основні принципи виникнення та функціонування цього інституту публічної влади на локальному рівні соціуму.

1997 року в рамках Ради Європи був розроблений проект Європейської Хартії регіонального самоврядування [12], що містить принципи здійснення місцевого самоврядування на рівні величезних адміністративно-територіальних одиниць держав - регіонів. 2008 року цей проект був прийнятий Комітетом Міністрів ЄС і відкритий для підписання державами-членами РЄ [13]. Отже, фактично найбільш важливі питання управління територіями національної держави стали об'єктами міжнародно-правового регулювання.

Третьою тенденцією, що підкріплює наведені вище тенденції, виступає тенденція інтернаціоналізації

конституційного права. На думку Б.О. Страшуна, вона виявляється, насамперед, у зближенні національного конституційного права кожної демократичної країни з міжнародним публічним правом, унаслідок чого між ними часом пропадає чітка межа [14]. На практиці це здійснюється:

- по-перше, тим, що досягнення конституційного права окремих країн (демократично розвинених) узагальнюються на міжнародному рівні й включаються до актів міжнародного права - пактів, конвенцій тощо, які носять рамковий характер і зобов'язують держав-учасниць внести у своє національне законодавство ті чи інші демократичні конституційно-правові інститути (наприклад, певні права людини);

- по-друге, у багатьох конституціях держав нині прямо записано, що загальновизнані принципи й норми міжнародного права складають частину національного права (законодавства) (і насамперед конституційного), а в разі розбіжностей з нормами національного законодавства мають перед ними пріоритет. Так, згідно зі статтею 25 Основного Закону ФРН 1949 року «загальні правила міжнародного права є складовою частиною права Федерації. Вони мають перевагу перед законами й безпосередньо породжують права й обов'язки для жителів федеральної території» [15];

- по-третє, зі створенням у рамках міждержавних інтеграційних об'єднань - таких, наприклад, як Європейський Союз (далі: ЄС) - своїх правових систем з наявністю великої кількості нормативно-правових актів конституційного характеру - виникають нові системи (підсистеми) права, правову природу яких визначити дуже важко: з одного боку, це, безсумнівно, документи міжнародно-правового характеру, а з іншого - вони прийняті з питань конституційного будівництва (наприклад, акт, що регулює прямі вибори в Європейський парламент, має одночасно велику кількість ознак: як джерела міжнародного права, так і джерела конституційного права держав-учасниць ЄС).

Четверта тенденція, що логічно випливає з інтернаціоналізації конституційного права, - це тенденція конституціоналізації міжнародного права, коли останнє «втягує» у свою орбіту предмети правового регулювання, що раніше перебували в абсолютній компетенції національної держави, робить їх своїми об'єктами, легалізує їх на міжнародному рівні в рамках міжнародних угод і ніби «повторно» повертає їх в національне конституційне право, у національні правові системи з підвищеним рівнем регламентації у вигляді вже міжнародно-правових зобов'язань держав, за виконанням яких здійснюється міжнародний контроль. Можна говорити, що в такий спосіб міжнародне право однозначне формує компетенцію національної держави й «засновує», «підтверджує», іноді «розширює», зрештою «контролює» предмет регулювання національного конституційного права, що, як уявляється, веде до виникнення глобального конституціоналізму та космополітичного права. Зазначені тенденції мають взаємозалежний і взаємообумовлений характер.

Необхідно відзначити, що існування зазначених тенденцій не означає, що конституційно-правовий розвиток кожної країни здійснюється в точній відповідності до них. В окремих державах зустрічаються перерви в їхній дії і навіть назадній рух. Так, навряд чи можна стверджувати, що чинна Конституція Франції 1958 року (V Республіка) більш демократична за її попередницю, прийняту 1946 року, скоріше навпаки. Однак систематичний аналіз саме

генеральної сукупності конституцій країн світу дозволяє зробити висновок про об'єктивний характер, нездоланність і всепроникаючу властивість зазначених тенденцій, що виявляються в національному конституційному праві держав, і про їх детермінацію соціальним прогресом - тобто таким іманентним розвитком суспільного ладу держав, що відкриває людині всі великі та всі кращі можливості й обрії для її самореалізації.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

- національне конституційне право завжди було проявом нормотворчої та законотворчої діяльності держави й абсолютним простором закріплення державних інтересів;

- в умовах становлення глобалізації й міждержавної інтеграції, прояву феномену правової глобалізації національне конституційне право перманентно починає відчувати вплив загального міжнародного права, зокрема міжнародного публічного права, його загальновизнаних принципів і норм;

- основні засади міжнародного впливу на національне конституційне право містяться в положеннях Основного закону держави, що містить спеціальні положення про взаємодію національного конституційного права з міжнародним правом;

- аналіз тенденцій соціалізації конституцій і конституційного права взагалі, його демократизації, тенденції інтернаціоналізації конституційного права ядро демонструють міжнародний вимір національного конституційного права держави.

Література

1. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации / М.В. Баглай. - М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. - С. 61-62.
2. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - С. 141.
3. Кінаш Б.С. Методологічні аспекти форм прямої дії Конституції України - [Електронний ресурс]: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_2/_zmist_01/kinash.htm
4. Про прийняття Конституції України і запровадження її в дію: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - С. 142.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник: в 4 т. / отв. ред. Б.А. Страшун. - М.: БЕК, 1996. - Т. 1-2. - [Електронний ресурс]: www.pravoznavec.com.ua/books/92/4963/25
7. Политическая конституция Мексиканских Соединенных Штатов от 5 февраля 1917 года (с позднейшими изменениями и дополнениями). - [Електронний ресурс]: <http://worldconstitutions.ru/archives/51>
8. Международный пакт о экономических, социальных и культурных правах 1966 года. - ООН, 1996. - 16 с.
9. Кофман Б. Міжнародні виборчі стандарти: ідентифікаційна та структурна характеристика / Б. Кофман // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2007. - № 3 (9). - С. 74-80.
10. Совет Европы. - СЕ, 2010. - 12 с.
11. Европейская хартия местного самоуправления 1985 года. - СЕ, 1985. - 10 с.
12. Европейська хартія регіонального самоврядуван-

ня: проект. - Страсбург, 1997. - 32 с.

13. Европейская хартия регионального самоуправления будет открыта для подписания 15 октября 2008 года // ИА REGNUM. - 2008. - 11 апр.

14. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник: в 4 т. / отв. ред. Б.А. Страшун. - М.: БЕК, 1996. - Т. 1-2. - [Электронный ресурс]: www.pravoznavec.com.ua/books/92/4963/25

15. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 года - [Электронный ре-

сурс]: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru

Абдалказим М. А.
аспірант кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету
ім. І.І. Мечникова
Надійшла до редакції: 22.03.2014

УДК 343.84

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ В УКРАЇНІ ЯК ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТІЇ

Прудка Л. М.

У статті розглядаються питання щодо підстав, умов і наслідків для демократії електорального абсентеїзму на сучасному етапі розвитку України. Наведений аналіз проблемних причин розвитку в Україні електорального абсентеїзму та шляхи його подолання.

Ключові слова: абсентеїсти, виборці, індиферентність, електоральний абсентеїзм, електорат, електоральна поведінка, електоральний процес.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся оснований, условий и последствий для демократии электорального абсентеизма на современном этапе развития Украины. Приведенный анализ проблемных причин развития в Украине электорального абсентеизма и пути его преодоления.

Ключевые слова: абсентеисты, избиратели, индифферентность, электоральный абсентеизм, электорат, электоральное поведение, электоральный процесс.

This paper deals with the grounds, conditions and consequences for democracy electoral absenteeism in the modern development of Ukraine. The above analysis of the causes of the problem in Ukraine electoral absenteeism and ways to overcome it.

Keywords: absentee voters, indifference, electoral absenteeism, voters, electoral behavior electoral process.

Становлення й розвиток демократичних процесів в Україні пов'язаний насамперед з організацією та проведенням демократичних виборів, у процесі яких електорат визначає те, які саме політичні партії та політики будуть, з одного боку, займатися законотворчою діяльністю; з іншого - керувати країною, місцевими органами влади, вирішувати питання місцевого самоврядування.

Наразі, проблема електорального абсентеїзму в Україні стоїть досить гостро, особливо в останні декілька років, що приводить до того, що рішення щодо виборів представницьких органів, глави держави, посадових осіб стали прийматися меншістю населення.

Метою статті є дослідження підстав, умов і наслідків для демократії електорального абсентеїзму на сучасному етапі розвитку України.

За радянських часів проблема електорального абсентеїзму практично не досліджувалася, а праці були присвячені критиці абсентеїзму в західних державах.

Перші роботи з'явилися в Росії на початку 80-х років минулого сторіччя. У 80-і роки у світ вийшли праці

Є.Г. Андрющенко, В.Г. Афанасьєва, Е.Я. Баталова, Ф.М. Бурлацького, А.В. Дмитрієва, Н.М. Кейзерова, В.С. Комаровського, Ю.П. Ожегова, Г.Х. Шахназарова, О.В. Рукавишнікова та інших.

Проблема абсентеїзму розглядалася в роботах С.М. Варламової, А.А. Галкіна, В. Гимпельсона, В.Я. Гельмана, Г.В. Голосова, О.С. Гончарової, В.З. Измайлова, І.П. Лопушинського, Г.Н. Ляхової, О.В. Оверчука, І.В. Охременко, Т.В. Поліхуна, І.О. Поліщука, М.І. Росенко, Є.М. Сергєєва, А.П. Страхова, Н.М. Чорної, Ю.Д. Шевченка та інших.

Разом з тим, слід підкреслити недостатню ступінь вивченості проблеми розвитку електорального абсентеїзму в Україні та вплив його на демократію. Аналіз наукової літератури свідчить про порівняно незначну кількість робіт, присвячених електоральному абсентеїзму.

Сам по собі абсентеїзм - це термін широкого застосування. У загальних рисах абсентеїзм визначається як відсутність індивідів у певному місці в певний час і пов'язане з цим невиконання відповідних соціальних функцій. При цьому виділяється незліченна кількість відтінків цього явища. Один із видів абсентеїзму є електоральний - ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах різного рівня. Цим терміном прийнято означати байдуже відношення населення до політичного життя, ухилення виборців від участі в ньому. Залежно від мотивів неучасті у виборах виділяють наступні види електорального абсентеїзму: аполітичний, економічний, політичний, соціальний.

Електоральний абсентеїзм - це складне й багатовимірне явище, його прояви, причини й наслідки не можна оцінювати однозначно. З одного боку, зростання абсентеїзму свідчить про нестабільність політичної системи, зниження рівня легітимності державної влади, недовіру людей до владних інститутів, імітаційному представництві інтересів в органах влади. Значне число абсентеїстів може бути ознакою неефективності українських державних інститутів, відсутності «прозорості» в діяльності держави, низькому рівні політичної конкуренції.

Електоральний абсентеїзм не означає повного виключення громадянина з поля політичних владних відносин, тому що він, як правило, залишається законослухняним громадянином, сумлінним платником податків тощо. Позиція неучасті, що зайнята громадянином, стосується тільки тих видів політичної діяльності, де він може якимось чином проявити себе як активна особистість: висловити свою думку, висловити свою приналежність до якоїсь групи чи організації, визначити своє ставлення